

nitatis, inquit, semper in illa singulari divinitate nuntiata creditaque ab illis est qui cæteris antecellerent, » cuiusmodi prophetæ atque eximia sanctitate præditi homines fuerunt. Item Cyrill. Alexand., Theodoret., et alii.

Prob. 3° ratione. Ipsimet patriarchæ et prophetæ hoc mysterium scriptis mandarunt, ut vidimus supra in probatione veritatis ipsiusmet mysterii. Ergo illud noverunt.

Resp. 2°. Quibusdam scribis et legis peritis gentis Judaicæ concessam fuisse hujus mysterii notitiam, probabile est.

Prob. quia mysterium hoc habemus indicatum in S. Scripturis veteris Testamenti. Nihil ergo obstat quominus gentis Judaicæ doctores, qui S. Scripturas scrutabantur, in eis illud viderint.

Resp. 3°. Secundum Patres, vulgo gentis Judaicæ non fuit concessa hujus mysterii notitia. Ita Tertullianus, *adv. Præeam*, c. 31; Theodoret., *serm. 2 de Græcis affect.*; S. Greg. Nazianz., *orat. 37*; S. Basilius, *lib II contra Eunom.*; S. Greg. Nyssen., *lib. de Imagine Dei*; S. Chrysost., *hom. 5 de Incomprehensibili Dei natura*, et alii. Hujus autem œconomiae plures adfuerunt rationes, quarum præcipua est, quia hujus mysterii non erat capax gens Judaica ad idololatriam propensior. « Cum in Ægypto, inquit Theodoretus, loco citato, diutissime versati essent [Judæi], multorumque ibi deorum cultum ritu ægyptiaco didicissent, sapientissimus Deus neque illis manifeste omnino Trinitatis mysterium tradidit, ne ex eo multitudinis deorum occasionem sumerent, ad impietatem Ægyptiorum propendentes. » Altera ratio, a Tertulliano loco supradicto allata, est quia perfectior divinitatis notitia legi novæ, ut nobiliori, servanda erat, ut inde inter utramque legem apertius discrimen haberetur.

Si dicas, genti Judaicæ concessam fuisse fidem in Christum, quæ supponit notitiam Trinitatis, *respondeo*, huic genti concessam fuisse fidem implicitam in Christum, non vero fidem implicitam; non enim hæc requirebatur ante Incarnationem, sed sufficebat implicita, quæ non supponit notitiam pluralitatis personarum in Deo. Quod

autem vulgus hujus gentis non explicite cognoverit Incarnationem futuram, patet ex eo quod Judæi voluerint lapidare Christum, quia se dicebat Deum, et quod putaverint Messiam venturum ut regem temporalem, qui populum suum ab hostibus et servitate armis liberaret.]

DISSERTATIO II

DE PROCESSIONIBUS DIVINARUM PERSONARUM

D. Thomas, q. 27.

Cum sanctissimæ Trinitatis mysterium, ut ex dictis in præcedenti dissertatione constat, consistat in tribus personis ejusdem et individuae naturæ divinæ, personæ autem constituentur relationibus, et relationes fundentur in processioibus, ideo cum Authore dicemus: 1° de processioibus; 2° de relationibus; 3° de personis.

ARTICULUS I

Utrum in divinis sint processiones?

Processio, ut sic, nihil est aliud quam origo unius ab alio: unde processio in divinis est unius personæ ab altera, vel a duabus, origo. Sed, cum omnis processio sit secundum aliquam actionem¹, sicut secundum actionem quæ tendit in exteriorem materiam est aliqua processio ad extra, ita secundum actionem quæ manet in ipso agente attenditur quædam processio ad intra. Et de ea quæritur hic, an detur in Deo.

Dico: Dantur in Deo processiones ad intra².

Constat iis omnibus quibus probavimus supra Filii et

1. Hic q. 27, a. 1, o. — 2. Ibid.

Spiritus sancti divinitatem, quam sibi communicatam non habent, nisi via processionis.

Insuper de fide est dari in Deo plures personas realiter distinctas in eadem numero natura. Ergo sunt in Deo processionis. — Prob. consequens. Si in Deo non essent processionis, non esset oppositio relativa originis. Cesante oppositione relativa originis, non possent plures personæ distingui, nisi diversitate naturæ. Ergo. Unde Christus, de seipso loquens, *Joann.*, VIII, 42, dicit: *Ego ex Deo processi*, et *ibid.*, xv, 26, de Spiritu sancto: *Qui a Patre procedit*, sicque canit Ecclesia in Symbolo Nicæno, de Filio: *Ex Patre natum, Deum de Deo*; de Spiritu sancto: *Qui ex Patre Filioque procedit*.

ARTICULUS II

*Unde processio Verbi habeat quod sit generatio,
et non processio Spiritus sancti?*

Nota. Generatio, prout convenit etiam non viventibus, est mutatio de non esse ad esse in aliquo subjecto. Prout autem convenit solis viventibus, communiter definitur: « Origo viventis a vivente in similitudinem naturæ specificæ. »

Dicitur, *in similitudinem naturæ*, quia genitum non solum debet esse simile generanti in se et essentialiter, sed etiam debet procedere simile generanti ex vi et modo processionis; hoc est, modus processionis, secundum scilicet speciem suam consideratus, et non solum secundum individuum, debet esse modus assimilationis, seu importare rationem cur id quod procedit sit simile suo principio, ita ut sit hæc propositio: « Generans assimilatur, » tam formalis in quarto modo per se, ut loquuntur philosophi, quam hæc: « *Ædificator ædificat; calidum calefacit; musicus cantat.* » Ratio est, 1° quia definitiones intelliguntur in sensu formali; 2° quia tota formalitas generationis consistit in expressione similitudinis, seu in propa-

gatione naturæ ut similis; nec aliud est generare, quam exprimere similitudinem propagativam sui, juxta illud *Genes.*, v, 3: *Adam genuit ad imaginem et similitudinem suam*. Defectu hujus conditionis, Eva formata ex costa Adæ non est genita, neque ejus filia; quia, licet sit essentialiter homo, sicut Adam, et vi hujus processionis secundum individuum spectatæ processerit ei similis, non tamen vi processionis secundum speciem spectatæ, quia modus procedendi ex costa non est assimilativus, seu non importat rationem cur id quod sic fit sit simile in natura illi ex cujus costa fit; potuisset enim ex illa costa fieri equus, aut quidquam aliud: non sic ex actione generativa a natura instituta.

Itaque, inter varias opiniones, probabilius

Dico: Ideo processio Verbi est generatio, et non processio Spiritus sancti, quia processio Verbi est per intellectum, qui vi sua est assimilativus, et processio Spiritus sancti est per voluntatem, quæ vi sua non est assimilativa¹.

Huic sententiæ favet Scriptura, quæ dum Verbum appellat Filium, et eum qui non est Verbum non appellat Filium, indicat ideò Filium esse, quia est Verbum, et Spiritum non esse Filium, quia non est Verbum. Conformiter S. Aug., lib. VII *de Trinit.*, c. 2, n. 3: « Eo Filius, inquit, quo Verbum, et eo Verbum, quo Filius. » Idem Athanas., *Orat.* 2 et 3 *contra Arian.*; Ambros., lib. *de Incarnat.*, c. 3, et alii. —

*Probat*ur ratione. De ratione generationis est quod vi sua et per se, seu secundum speciem spectatæ, procedat in similitudinem naturæ. Atqui id convenit processionis quæ est per intellectum, et non processionis quæ est per voluntatem. Ergo. — Major patet ex dictis initio art. — Prob. min. Hæc est differentia inter intellectum et voluntatem, quod intellectus intelligat per hoc quod res intellecta est in intellectu secundum suam similitudinem; unde

1. Hic q. 27, a. 2 et 4, o.

vi sua per se, seu secundum speciem spectatus, est assimilativus : voluntas autem vult, non per hoc quod aliqua similitudo voliti sit in voluntate, sed per hoc quod voluntas habet quamdam inclinationem in rem volitam. Ergo processio quæ attenditur secundum intellectum, est vi sua et per se secundum rationem similitudinis; processio autem quæ attenditur secundum voluntatem, non est vi sua et per se secundum rationem similitudinis, sed magis secundum rationem impellentis et moventis in aliquid.

[*Nota*, processiones distinguere tantum realiter, non vero separare personas, quæ, ut consubstantiales, indivisibiliter sibi cohærent in una et eadem numero essentia et substantia. Inde sequitur, ut aiunt theologi, *circuminsessio*, quæ in divinis definitur : « Mutua personarum divinarum in invicem existentia seu habitatio, » ita ut Pater sit in Filio, Filius in Patre, Pater et Filius in Spiritu sancto, et Spiritus sanctus in utroque. Hinc Christus de se relative ad Patrem loquens, dicit, *Joann.*, xiv, 10 et 11 : *Pater in me manens, ipse facit opera. Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est?* De Spiritu sancto dicitur, *ibid.*, xv, 26, quod *a Patre procedit*. Atqui Spiritus sanctus, quemadmodum et Filius, non ita procedit a Patre, quod ab eo recedat, quia processiones, ut necessariae, sunt substantiales et immanentes.

Nec difficultatem parit quod dictum est a Filio, *Joann.*, xvi, 28 : *Ego exivi a Patre*; hoc enim exprimit, vel suam processionem æternam et immanentem per generationem, qua exit ut persona, remanens in sinu Patris ratione nature communis; vel signanter suam missionem visibilem per incarnationem, ut indicant verba quæ sequuntur : *Et veni in mundum.*]

DISSERTATIO III

DE RELATIONIBUS DIVINIS

D. Thomas, q. 28.

ARTICULUS I

*An sint et quot sint in Deo relationes reales?*Dico : In Deo sunt aliquæ relationes reales¹.

Probatur 1°. Fide certum est dari in Deo tres personas realiter distinctas, easque non distingui realiter in absolutis, in quibus sunt consubstantiales. Ergo in relativis seu relationibus. — Subsumo: Atqui non in relationibus rationis; hæc enim distinctionem realem facere non possunt. Ergo in relationibus realibus. Ergo dantur in Deo relationes reales. — Majorem probavimus in prima dissert. Subsumptum est per se notum. Unde S. Thomas citatus dicit conclusionem esse de fide.

Dico 2° : Sunt in Deo quatuor relationes reales originis, nempe : paternitas, filiatio, spiratio activa et spiratio passiva, seu processio²; sic tamen quod spiratio activa non distinguatur realiter a paternitate et filiatione, sed virtualiter tantum³.

Probatur prima pars. Relationes reales originis accipiuntur in Deo secundum processiones ad intra in quibus fundantur. Consequenter tot sunt in Deo relationes reales, quot exigunt processiones ad intra. Atqui sunt duæ processiones ad intra, una per intellectum, quæ est processio Verbi, altera per voluntatem, quæ est processio amoris, et quælibet exigat duas relationes, scilicet principii ad principiatum, et e converso principiatum ad principium. Ergo

1. Hic q. 28, a. 1, o; q. 8 de *Potentia*, a. 1, o. — 2. Hic a. 4, o. — 3. Hic q. 30, a. 2, ad. 1; in I *Sent.*, dist. 27, q. 1, a. 1, o; hic a. 4 cit.

sunt quatuor relationes reales, scilicet paternitas et filiationis, fundatæ in processione per intellectum, spiratio activa et spiratio passiva, fundatæ in processione per voluntatem.

Prob. secunda pars. Juxta principium communiter receptum¹, omnia in Deo sunt realiter unum et idem, ubi non obviat oppositio relativa. Atqui communis spiratio activa quæ est in Patre et Filio, non opponitur paternitati et filiationi, sed disparate se habet ad illas. Ergo non distinguitur realiter ab illis.

Ad quorum intelligentiam observandum est, relationes in creatis realiter distingui ex duplici capite: 1° ex oppositione ad suum correlativum; 2° ex sua limitatione, quatenus cum sit creata relatio, ex hoc ipso limitata est ad suam speciem, nec potest habere speciem et perfectionem aliarum relationum; unde non potest una et eadem entitative respicere plures terminos, etiamsi tantum disparatos, obstante ad hoc limitatione creatæ realitatis relativæ. At vero in divinis non currit hæc limitationis ratio, propter amplitudinem infinitatis, sed tantum ratio oppositionis correlativæ; et ideo, cum relationes paternitatis et filiationis non opponantur relative spirationi activæ, ab illa non distinguuntur realiter, sed una et eadem entitas, propter suam infinitatem, potest respicere diversos terminos.

Hinc inferes: 1° quamvis sint in Deo quatuor relationes reales, non esse tamen quatuor res relativæ², neque quaternitatem, sicut definitum est cap. *Damnamus, de summa Trinitate*; 2° non esse quatuor personas, quia personæ constituuntur per relationes oppositas, et non per diparatas; unde spiratio activa non constituit personam aliam a persona Patris et persona Filii.

1. Hic q. 27, a. 4, o. — 2. Hic q. 30, a. 2, ad 1; in I *Sent.*, dist. 27, q. 1, a. 1, o. Hic q. 27, a. 4, o.

ARTICULUS II

Utrum relationes divinæ habeant existentias relativæ realiter inter se et virtualiter ab existentia essentiæ distinctas?

Suppono, ut quid communiter receptum, contra paucos, essentiam divinam, ut præintellectam relationibus, existere per propriam et absolutam existentiam; quia, ut præintellecta relationibus, est actus purissimus, ergo actu existens; est ens increatum, ergo a se existens; est operans intelligendo et volendo, ergo existens. Denique, in ipsa notione divinitatis ipsa existentia includitur; est enim ens a se existens, juxta illud *Exod.*, III, 14: *Ego sum qui sum*.

Dico: Relationes seu personæ divinæ non habent existentias proprias relativæ, sed existunt una absoluta existentia essentiæ¹.

Prob. 1°. Absoluta non multiplicantur in divinis, quia non sunt sibi relative opposita; omnia autem sunt unum in Deo, ubi non obviat relativa oppositio, ut jam dictum est. Unde, licet sint tres personæ, non est tamen triplex intelligere, triplex velle, triplex posse. Atqui existentia relationis seu personæ, quam abusive vocat relativam, est quid absolutum. Ergo. — *Prob.* min. 1° Existentia relationis non consistit in ordine ad terminum, sed in ordine ad subjectum in quo est; nihil enim est aliud existentia relationis in creatis, quam *in esse*, in divinis, *esse per se*. Ergo est aliquid absolutum, et non relativum. 2° Existentia non convenit relationi secundum conceptum *ad*, sed secundum conceptum *in*: tum quia conceptum *ad* abstrahit ab existentia, ut dicam art. seq.; cum quia quod tribuit existentiam, debet exercere circa illam aliquam causalitatem; purus autem terminus habet solum terminare, non aliquid active causare. Ergo.

Prob. 2°. Relationes seu personæ divinæ existunt per

1. 3^a part., q. 17, a. 2; q. 8 *de Potent.*, a. 2, ad 11.

existentiam absolutam essentiae. Ergo existentiae relativae superfluum, imo et implicant. — Ant. et conseq. sunt probanda. — Prob. ant. Existencia in Deo identificatur essentialiter cum essentia, est enim ens per se existens; essentia communicatur relationibus seu personis, consequenter et ejus existencia. Atqui non potest existencia alicui communicari, nisi reddat ipsum existens; sicut sapientia vel albedo non potest homini communicari, nisi reddat sapientem vel album; effectus enim formalis formae est ipsa forma communicata. Ergo relationes seu personae divinae existunt per existentiam absolutam essentiae. — Prob. conseq. quoad primam partem. Quod semel existit, non indiget alia existencia; per primam enim est extra nihil et extra omnes causas. Ergo superfluum existentiae relativae. — Prob. eadem conseq. quoad secundam partem. 1° Implicat quod id quod semel est extra nihil et extra omnes causas (quod est effectus formalis existentiae), iterum ponatur extra omnes causas. 2° Implicat esse duas ultimas actualitates, seu duos terminos ultimos ejusdem ordinis et rationis, quia tunc neuter foret ultimus. Atqui existencia est ultima actualitas et ultimus terminus rei. Ergo.

ARTICULUS III

Utrum relationes divinae, praeter perfectionem absolutam essentiae, afferant aliam relativam?

Dico: Relationes divinae, praeter perfectionem absolutam essentiae, quam implicite important, non afferunt vi conceptus relativi aliam perfectionem relativam ab absoluta virtualiter distinctam. Ita Thomistae contra Thomistas.

Prob. 1°. In tantum aliquid est bonum et perfectum, in quantum vel est in actu existentiae, vel dicit ordinem ad illam. Atqui relationes divinae, vi conceptus *ad*, et ut sunt puri respectus ad terminum, neque existunt, neque dicunt ordinem ad existentiam, sed solum vi conceptus *in*, seu

ratione divinae essentiae quam includunt. Ergo. — Major est D. Thomae, hic q. 5, a. 3, 0, et patet, quia voluntas non fertur in aliquid nisi sub ordine ad existentiam, id autem solum est bonum et perfectum, quod voluntas appetit. — Minor est etiam S. Doctoris, q. 2. *de Potent.*, a. 5, 0, ubi dicit quod « relatio, in quantum est relatio, non habet quod sit aliquid, sed solum quod sit ad aliquid. » Patet insuper ratione: quia relatio, secundum sibi propria et ut est purus respectus, nihil respicit nisi ordinando ad terminum, quia totum ejus esse est ad aliud se habere. Atqui non potest ordinare existentiam suam ad terminum, quia existencia relationis non est ad terminum, sed ad subjectum. Ergo, ratione sui et vi conceptus *ad*, non dicit ordinem ad existentiam, sed ab ea abstrahit. Confer secundam probat. art. praeced.

Prob. 2°. Ratio perfectionis debet sumi per ordinem ad subjectum inspectum ratione sui et in illo sistendo. Atqui relatio, vi proprii conceptus, nullum respicit subjectum ratione sui, in illo sistendo, sed ratione termini. Ergo. — Minor est D. Thomae, hic a. 2, ubi ponit discrimen inter relationem et alia genera. Quod in aliis generibus a relatione, ut quantitate et qualitate, etiam propria ratio generis accipitur secundum comparisonem ad subjectum ratione sui et ad se: sic quantitas dicitur mensura substantiae, qualitas dispositio substantiae; sed ratio propria relationis non accipitur secundum comparisonem ad subjectum ratione sui et in eo sistendo, sed per comparisonem ad aliquid extra, scilicet terminum. Patet etiam ratione, quia hoc ipso quo conceptus aliquis est relativus, licet subjectum respiciat, illud tamen respicit ordinando ad terminum et ratione termini, quia totum ejus esse est ad aliud se habere. — Major autem prob. Perfectio debet respicere subjectum perfectibile per commensurationem cum illo. Atqui, si non respiciat subjectum ratione sui, sed ratione termini, non commensurabitur cum illo, sed cum termino, qui est ratio respiciendi subjectum. Ergo.

Prob. 3° ab inconvenientibus. Si relationes in divinis afferant et multiplicent perfectionem relativam, sequitur

1° quod erunt tres magnitudines, tres bonitates, tres perfectiones; consequenter tres magni, tres boni, tres perfecti substantive, contra Aug. supra cit.—Sequitur 2° quod omnes tres personæ erunt quid perfectius, saltem extensive, quam una, contra eundem Aug., lib. VI *de Trinit.*, c. 8, n. 9, et lib. VIII, c. 1, n. 2, et serm. 38 de tempore¹, ubi ait: «Tantus est solus Pater, quantus est simul Pater et Filius et Spiritus sanctus.» — Sequitur 3° quod nulla persona erit infinite perfecta, quia nulla habebit omnem omnino perfectionem; Patri namque deerit filiatio et perfectio relativa filiationis, sicut Filio deerit paternitas et perfectio relativa paternitatis; sicut enim inter relationes intercedit oppositio relativa, ita inter perfectiones relativas. Ergo Pater non erit formaliter infinite perfectus, neque similiter Filius. — Sequitur 4° tolli æqualitatem inter personas divinas. Prob. 1°. Hoc ipso quo paternitas est perfectio relativa distincta a filiatione, debet ab ea distingui specie, seu quasi specie et essentialiter, tum quia paternitas et filiatio non differunt solo numero, ut duæ paternitates aut duæ filiationes, cum quia distinctio mere numerica petitur a potentialitate et materia, quæ non est in Deo; unde quidquid differt in Deo, specie et essentialiter differt. Atqui quod specie et essentialiter differt ab alio, est necessario perfectionis inæqualis cum illo, quia species sunt sicut numeri, quorum unus vel excedit vel exceditur semper ab altero. Prob. 2°. In hypothesisi, Pater et Filius essent perfectiores Spiritu sancto, quia Pater ultra perfectionem paternitatis, et Filius ultra perfectionem filiationis, haberent perfectionem spirationis activæ, Spiritus sanctus autem haberet unam perfectionem, scilicet spirationis passivæ. Ergo.

1. Hic sermo perpetam Augustino adscriptus, totus est ex Alcuini libro *de Trinitate*.

DISSERTATIO IV

DE PERSONIS DIVINIS

D. Thomas, a. q. 29 ad q. 38.

ARTICULUS I

Utrum personæ divinæ constituentur relationibus?

Persona recte definitur a Boetio, lib. *de Duabus naturis*¹: «Rationalis naturæ individua substantia.» Hanc definitionem hic et alibi explicat ac defendit S. Thomas, et cum eo communiter theologi.

Unde inferes, hypostasim et subsistentiam magis late patere quam personam²; quod enim hypostasis et subsistentia significant in toto genere substantiarum, hoc nomen personæ significat in genere rationalium substantiarum.

Quæstio hic est non parum difficilis: per quid constituentur divinæ personæ. Pro cuius resolutione.

Nota 1° relationem duplicem importare conceptum, scilicet conceptum *in* et conceptum *ad*. Conceptus *in* est communis omnibus accidentibus, et in divinis, omnibus relationibus, cum hac differentia, quod in relationibus creatis importat inhærentiam, quia est accidens, in divinis subsistentiam, quia est substantia, identificata scilicet cum natura divina; unde fundamentum relationis divinæ, quatenus realis, non est aliquid reale distinctum, ut in creatis, sed ipsa identificatio cum natura divina. Conceptus *ad* est relationi specificus, eoque distinguitur ab aliis accidentibus, et distinguuntur diversæ relationes inter se, quatenus dicunt respectum ad diversos terminos.

Nota 2° cum Cajetano, quem sequuntur Joannes a S. Thoma et plures alii Thomistæ, in ipso conceptu *ad* posse

1. Hic q. 29, a. 1, o. — 2. *Ibid.*, a. 2, o.